

ÖLÜM SORUSU ⁽¹⁾

Otto Friedrich Bollnow

Çev: Rahman AKALIN*

1. Ölüm Sorusunun Anlamı

İnsan *Dasein*'inin varoluş felsefesindeki¹ anlayışı, bir iç zorunlulukla ölüm sorusuna çıkmak durumundadır ve bu anlayış öncelikle kendisinin son belirlenmişliğinde karşılanabilir. İnsan *Dasein*'inin sonluluğu belli bir konuma fırlatılmışlık içerisinde sorumluluğu, nasıl ki sınır durumdaki deneyimlere yüklemeye etkisini gösteriyorsa, sonluluk da zorunlu biçimde insan *Dasein*'inin en son ve en uç sınırı olan ölümü ortaya çıkartır. İnsanın kendini bir hiçliğin önünde durmuş ve gerçek bir olabilmeye davet edilmiş bulduğu ruh hali olarak korku içinde bulunuş, ölümle karşılaştırıldığında insanın en uç korkusuna da işaret ediyor olmalıdır. Öyle ki bir iç zorunluluktan hareketle en uç gerçek olarak ölüm varoluş felsefesi tarafından, insan kavrayışının odağına yerleştirilmelidir. Bu, *Dasein*'in en kaçınılmaz gerçekliğidir. Ölüm, modern felsefenin genel tarihinde neredeyse önemsiz bir rol oynadıktan sonra, bugün artık insan *Dasein*'inin bütünü için belirleyici önemiyle varoluş felsefesi tarafından yeniden keşfedilmiştir.

En bilinen yaklaşım, yine “var olmakta olan düşünürler” (existierende Denker) kavramıyla ortaya konmuştur ve bu sonuç, hemen Kierkegaard'ın bu kavramla neyi kastettiğini anlattığı açıklamasından çıkarılır. Jaspers ve özellikle Heidegger, daha sonra nesnenin; şeyin iç zorunluluğundan hareketle bu yoldan ilerlemişlerdir. Burada söz konusu olan, istenildiğinde el

* Arş. Gör., Mersin Üniversitesi Çeviri Bölümü, akalindra@hotmail.com

¹ Bu çeviri, Otto Friedrich Bollnow'un “Existenzphilosophie” adlı kitabında 75-82 sayfaları arasında yer alan “IX. DIE FRAGE NACH DEM TODE” bölümünden yapılmıştır. Kaynak eser için bkz. Bollnow, O. F. (1955): Existenzphilosophie. Vierte erweiterte Auflage. Stuttgart: W. Kohlhammerverlag.

altında olan ancak yalnızca kuramsal olarak bilinen bir bilgiden varoluşsal bir imlemliliğe (anlamlılığa) yönelmez. Kierkegaard'ın da ifade ettiği gibi söz konusu olan “insanların genel olarak bildiği: bir doz sülfürik asit alırsam ölürüm; aynı şekilde, eğer suya atlırsam, kömür dumanı altında kalırsam ölürüm vb.” değildir. Sorun kesinlikle ölümün genel anlamda nesnel bir gözlemi değil, yalnızca tek tek her insanın kendi ölümüyle kurduğu ilişki, eş deyişle insan yaşamının yaklaşan sonu olarak ölümün onun yaşamı için ne anlama geldiği sorusudur. Ardından bu noktada, bunun için nesnel bir olay olarak ölümle ilgili sahip olunan tüm nesnel bilginin hiç bir önemi olmadığı ortaya çıkmaktadır. “Ölümlle ilgili bu hemen hemen alışılmadık bilgiye rağmen diyebilirim ki ölüm, benim anladığım şeyden başka bir şey değildir” (VI 228). Söz konusu olan, Dilthey'in de varoluş felsefesi anlamında ne kadar önemli bir keşif yaptığını bilmeksizin ifade ettiği. Yani “dirimli olan ölümü anlayamadan fark eder” (VIII 143). “İçimizdeki yaşama duygusu ölümü yalnızca dışsal bir olgu olarak alır fakat gerçek anlamda kavrayamaz” (VIII 45). Genel sınır durumlar, bu nedenle ölümden en korkunç biçimiyle ortaya çıkar.

Elbette, burada başka bir insanın ölümünden de söz edilmemektedir. Ölüm, her bir insanın yaşamını sarsan olgudur. Ölüm, daha başka bir düzlemde; insanın kendi hayatının ölüm tarafından nasıl tehdit edildiğine ilişkin soruda temellenmektedir. Bu olağanüstü anlamı içerisinde ölüm, insanın kendi dışında durabilmesini sağlayan bir deneyim olması yanında insanın kendi *Dasein*'inin önünde duran, yaşayacağı imkandır da. Heidegger'in de söylediği gibi ölüm, “benim olandır”. “Ölmeyi her *Dasein*, kendisi üstlenmelidir. Öyleyse ölüm, özsel açıdan benim olandır” (SuZ. 240). Heidegger, haklı olarak şu konuya dikkat çekmektedir ki; bir başkası için ölüme gitmek dahi ölümün kendisi demek değildir.

Varoluş felsefesinde insanın kendi ölümüyle kastedilen, varlığı noktasal olarak hayatta olmamaya dönüştüren ve her hangi bir zamanda yaşanan bir olay değildir. Ölüm, belli bir zamana yayılan yaşamdan kopma olayı da değildir. Esas olan, bu olayın bugün ve halihazırdaki yaşamım için ne anlam ifade ettiği; ölümle ilgili bilgiyi yaşama uygulayan dönüştürücü kuvvettir. Bu bağlamda Cysarz şu ayrımı yapar: “Öncelikle gerçek olarak ölüm... Biz ölümü deneyimlemeyiz. Biz ölümü ancak anlamına, özüne ve etkisine göre yeniden yorumlayabiliriz. Ardından ikinci olarak, pekinlik (kesinlik) olarak ölüm gelir... Ölüm tüm yaşama eşlik eder, yaşamı çevreler ve onun içinde

saklanır. Sanat yaşama insanların duyumsadığından daha farklı bir şekil verir. Ve üçüncüsü; olay olarak ölüm... Ölüm, bir olup-bitme değildir deyim yerinde ise ölüme yaşama vedaya giden yolda erişilir”².

Bu anlamda ölüm artık, yaşama uzak ve dışsal bir şey değil, yaşamın içine giren, bu yaşamın kendisine ait tamamlayıcı bir yapı taşıdır. Varoluşçu düşünürlerin ödevi ise, ölümü varoluşsal açıdan benimseyerek bu olayı yaşamın kendisine katmaktır. Bu noktada Kierkegaard, şu saptamayı yapmaktadır: “Varsayalım ki ölüm, bizi yarın bulacak kadar sinsi! Bu belirsizlik, bir var olan tarafından anlaşılacak ve kavranmak zorundaysa, belirsizlik söz konusu olduğu için ölümü bütün yaşamına bakarak anlamaya çalışmalıdır ki; bu da inanılmaz zorlukları beraberinde getirecektir” (VI 228 f.). Varoluş felsefesindeki ölüm anlayışı, bu güçlüklerin keşfine dayanır. Bu güçlükleri etrafıca düşünmek, yani ölümü bütün yaşama bakarak “anlamaya çalışmak”, ölümlle olan ilişkiden köklenen varoluşsal gücü temsil eder: “Öznenin kendi ölümünü düşünmesi, bir eylemdir” (VI 231), yani insanın net biçimde artmış öz-başarımıdır ve bu eylemin aynı zamanda anlamı; ölümü düşünmekle öznenin yaşamının radikal şekilde dönüştüğüdür.

2. Romantik Yaklaşım

Ölümün bu şekilde önemli görülmesi ilk bakışta kolayca anlaşılacağı üzere şüphe uyandırmakta ve sık sık yanlış anlaşılmaktadır. Bu yanlış anlamaların önüne geçmek için, öncelikle önleyici biçimde varoluş felsefesinin amacı ile karıştırılma ihtimali olan diğer bakış açıları arasında sınır çizmek gerekir.

Ölüm konusuyla ilgilenmeyi, karakteristik olarak tekrarlanan biçimde Romantik akım tarafından nasıl temsil edildiğine bakarak anlamak, akla yakın görünmektedir: Romantiklere göre bu yaşamdaki acılardan ölüme duyulan özlem doğar. Ölüme özlem, bu yaşamın fırtınalarından sonra bir hiç huzuru, ebedi sükuneti uman bir özlemdir. Bir örnek ışığında hatırlatmak gerekirse, Novalis’in “Geceye Övgüler”inden bir bölüme gönderme yapılabilir:

---

² H. Cysarz, Das Unsterbliche, Die Gesetzhelkeiten und das Gesetz der Geschichte. Halle a.d. Saale 1940, S. 85 f.

Bizi derin hüzne sokan,
Tatlı bir özlemle,
Alır bizi bir gün buradan.
Bizi iyileştirsene...
Sen bir ölüsün,
Ölüyken bilinir sonsuz yaşam³.

Burada anılan tutumun düşünce tarihi açısından koşullarına ve törel anlamına daha yakından bakmadan önce belirtilmelidir ki; burada çok farklı bir anlayış yatmaktadır ve eyleyen ve etkin bir yaşama yönelim, bu anlayış temelinde olanaklı görünmemektedir.

Ancak bu, aynı zamanda ölümün yine karakteristik olarak tekrarlanan bir başka yorumunu hatırlatmaktadır. Romantik düşünceye yakın duran bu yorum genelde ölüme duyulan özlemle ilintilidir, hatta onsuz düşünülemez ve yaşam ile ölüm ilişkisini karşılıklı olarak birbirini gerektiren iki kutup olarak alır. Bachofen⁴, bu sonucu, özellikle eski halkların mezar semboliklerinden çıkarmaktadır: “Ölümün kendisi, yaşam için ön koşuldur ve ölüm ve yaşam yeniden kendi içlerinde çözülürler. İki kutbun sonsuz döngüsü içinde soyun devamlılığını koruması için bu gereklidir”⁵. Burada ölüm, yaşamın daha kapsamlı bir tümel yorumu içine alınır. Ölüm, tek tek canlıların ölümünü aşarak akmaya devam eden bir ortak yaşam tarafından ele geçirilir. Mezar kültlerini araştırırken Bachofen için bu yorumun ortaya çıkması, hiç şüphesiz tesadüf değildir. Yorum, bir başkasının ölümünden, fakat yakın bir insanın ölümünden hareket etmektedir ve Novalis’in yorumuna yakın durmaktadır. Novalis’e göre her türlü kaçınılmaz görü, insanın kendi ölümünde değil, kökensel olarak sevdiği bir başka insanın ölümünde gelişir.

Bu tür konular burada kurcalanmamalıdır, ancak burada başka bir şeyin söz konusu olduğu; bu ve buna benzer yorumlarla karıştırılan ölüm sorunsalının varoluş felsefesindeki düşüncüyü

³ Novalis, Schriften, hrsg. Von P. Kluckhohn, I 62. Vgl. R. Unger, Herder, Novalis, Kleisr, Frankfurt a. M., sowie W. Rehm, Der Todesgedanke in der deutschen Dichtung vom Mittelalter bis zur Romantik. Halle a. d. Saale 1928.

⁴ Ç. N. İsviçreli hukuçu, tarihçi ve arkeolog.

⁵ J. J. Bachofen, Urreligion und antike Symbole, systematisch angeordnete Auswahl, hrsg. Von C.A. Bernoulli, Leipzig 1926, I 258.

muğlaklaştırdığı hatırlatılmalıdır. Varoluş felsefesi açısından söz konusu olan, herhangi bir ölüm yorumundan doğan teselli değil, aksine olası bütün yorumların ve avuntuların öncesinde duran ölümün kendisi ile olan dolaysız ilişkidir. Yine de ölümlle kurulan ilişkiden doğan ruhsal sarsıntı, genel varoluşsal bir özelliktir ve önceden belirli yanıtlarla teskin edilemez, aksine bu sarsıntıdan yaşam için bir güç doğar. Bu bağlamda varoluş felsefesi şu soruyu sorar: Ölüm tehdidinin yaşam için anlamı nedir? İlk bakışta bir zaaf gibi görünen ya da görünmesi gereken bu durumdan yaşam için bir artı değer çıkarmak nasıl mümkün olabilir?

3. İtirazlarla Birlikte Tartışmalar

Burada yapılan sınırlandırmaya göre ölümün varoluş felsefesinde çok fazla dikkate alınmasına gösterilen itirazlar devam edecektir. Ancak burada en azından öne çıkan itirazları dile getirmek, sorgulamaları açıklığa kavuşturmak açısından gereklidir.

Belli bir yaşam gücü gösteren insanların ölüme ilişkin çok fazla kaygı taşıyamayacak biçimde kendi yaşamları ve ödevleriyle meşgul olup olmadıkları sorulabilir. Ölüme dair artan ilgi, zayıflayan ve yorgun düşen bir yaşama gücünün göstergesi değil midir? Zayıflayan yaşam gücünün önünde iki katmanlı bir yol vardır. Yani yaşam ölümden çekinir ve en temel inançları sarsılmış biçimde geri geri gider, sonrasında bitap halde ölüme özlem duyar. Kuruntular içinde ölümlü düşünmek, insanın kendine uyguladığı bir çeşit işkencedir. Bu süreçte insan kendi yaşamını bile bile karartır ve yaşamı gerçekleştirecek gerçek bir eylemi yapmada yeteneksizleşir.

Bu sorulara şöyle yanıt verilebilir. Öyle ki amacı ve etkisi açısından varoluş felsefesinde yaşam isteminin azalması diye bir şey yoktur. Varoluş felsefesinde Romantik dönemdeki gibi ölüme duyulan bir özlem söz konusu değildir. Öyle olsaydı varoluşçu yaklaşım, ölüm olayını böyle görmezden gelen bir katılık içerisinde ele alamazdı. Ancak aynı şekilde ölüm karşısında bir korkma ya da dehşet de söz konusu değildir. Varoluşçu bakışın ereği, yaşamın kendisinde sunulan olayın bir

unsurunu net olarak gözler önünde sermektir. Bu netliğin kesinlikle yaşamı zayıflatan bir etkisi yoktur. Bu etki tam aksine şurada yatmaktadır. Bu netlikle insan yaşamı, en üst noktaya yükselene kadar ileriye doğru hareketlendirilir ve yaşamın boş bir hareketliliğe düşmesi; sapması olanaksızlaşır. Bu anlamda varoluş felsefesindeki anlayış, ölüm korkusu karşısında bir boyun eğiş değil, aksine tam da bir başkaldırıdır.

Bu itiraz da genişletilebilir ve ölümün çok yoğun ve güçlü biçimde gözetilmesinin tek tek her insanın bunu önemli görmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Kendini halkının kapsayıcı bağlamına uygun hisseden kişi, böylelikle içinden geçen fakat onu görmeden akıp geçen yaşam akımı içinde kendini güvende görür. Ancak tekil *Dasein*'in toplum bağına kaybetmesi durumunda, bu bırakış varoluş felsefesinde de görüldüğü gibi dehşet verici bir olaya dönüşür.

Bu itiraza şöyle yanıt verilebilir: Adeta harap eden bir ölüm korkusu, elbette vardır. Ancak burada söz konusu edilen, yine ölüm sorusuna verilecek tamamen belirli, ancak anlamsızlığı da vurgulayan bir yanıtıdır. Fakat bunun da burada peşine düşülen özün; varlığın ölümle bağı sorunsalıyla hiçbir ilişkisi yoktur. Buradan tekil insanın kararlarını bir yalnızlık içerisinde uygulamak durumunda olduğu ve tekil insanı bir topluluk bütününe yerleştirmenin yalnızlığı öne çıkartıp yücelttiği gibi bir yargının çıkarılması doğru olmaz. Nasıl ki her karar tekil insanın yalnızlığı içerisinde alınmak, her iş orada başarılmak durumundaysa, nasıl ki toplumun ürettiği her tutum karar verme sürecindeki yalnızlık içerisinde tekil insan tarafından “kabul edilmek” durumundaysa, ölümle kurulan bağ, insanı karar vermişliğe zorlayan sonul bir baskı niteliğindeki her karar almanın arkasında belirleyicidir. Bireyler üstü yaşam akımı, tekil insanı kendi karar almalarının; kendi içselliğinin sorunluluğundan alıkoymaz. Tam tersine ölümün bu yalnızlık içerisindeki anlamı, toplum bağıntılarının getirdiği güce karşı zayıf kalan bir anlam değildir.

Buradan daha da ileriye gidilerek, ölümün özsel olarak insana ilişkin olup olmadığı sorulabilir. Bu noktada eskiden beri insanı ölüm korkusundan vazgeçirmek için denenen argümanlar tekrar edilebilir. Ölüm, ne sancılı bir olay ne de insan yaşamının sonlanmasına ilişkin bir şey değildir. Yaşam felsefesinde dirimli özneye ilişkin düşünceler gözden geçirilirse, şu itiraz akla daha yakın gelmektedir: Eğer ölüm temelde deneyimlenemez bir şeyse, insan yaşamı için nasıl önemli olabilir?

Bu itiraza karşı varoluş felsefesi açısından ölüm sorusu, çok açık biçimde ortaya konmalıdır. Eş deyişle bu itiraz, ölüm sorusu çerçevesindeki sorunsalı yanlış değerlendirir. Hiç şüphe yok ki sorun, ölüm anında insanın ölümle yüzleşmeye katlanmasını sağlayan dayanma gücünü kaybetmesi ya da ölüm anındaki davranış değildir. Aksine esas olan konu, ölümün kaçınılmazlığı ile ilgili önceki bilginin halihazırdaki yaşamın kendisi için ne anlam ifade ettiğidir. Ölüm düşüncesine karşı kendisini sıkça yiğitlik gibi gösteren genel geçerlilik, yine de yıkılmalıdır. Çünkü bu, yaşamın gerçekten var olan bir uçurumundan yapay şekilde saklanmak, yani kaçıştır.

Bu saklanmanın iyi niyetli bir yanılsama olduğuna ilişkin söylem burada yinelenmelidir. Bu, insanı bulanık düşüncelerden uzak tutan bir yanılsamadır. Bu yanılsamadan doğan ferahlık ve yaşama sevinci çalışmaya ve harekete teşvik eder, kendisini unutturan her meşgale için ön koşuldur.

Bu yanılsamanın kendi gerçek ölümü karşısında insanı savunmasız bıraktığı ve onu çaresizce ölümün kaçınılmazlığına maruz bıraktığına ilişkin sav yanıtlanamamaktadır; ancak ölüm anına ilişkin önceden yapılan sorgulamalar hesaba katılmasa bile, bu sav yaşamın şimdiki anından hareketle reddedilmelidir. O halde soru, insanın ölümün bilincinde olarak mı yoksa bu bilinçten yoksun olarak mı en yüksek başarısını ortaya koyduğudur. Ölümün bilgisi olmaksızın hayvan yaşar, varlığını doğal *Dasein* düzeyinde sürdüren insan da ölüm bilgisi olmadan yaşar. Yani ölümü bilmeksizin kendisinden beklenen bütün başarılar insanda açığa çıkar, bu başarımlar, doğasına özgü yaşamın dışavurumu olarak kendisinden kaynaklanır. Bunun yaşamın engin yollarına varana kadar geçerli ve haklı bir gözlem olduğu yalanlanamaz bir gerçektir. Burada başarımın neyi ifade ettiğini belirtmek gerekirse: Başarım, güçlü bir yaşamın açığa çıkmasındaki hazdan doğan şeydir. Ancak soru şudur: İnsan yaşamı, bu doğal *Dasein* içinde eriyip kaybolabilir mi yoksa insan mutlak biçimde bu doğal *Dasein* içinde mi en yüksek olanaklarına erişir?

Sonuç olarak varoluş felsefesinden alınan şu görüş yol gösterici ve ufuk açıcıcıdır: Ölüm tehdidi, insan yaşamını varoluşunun en dış, en uç keskinliğine sürükler. Varoluş felsefesinde ölüm, belli

olmayan herhangi bir noktasal zaman diliminde ortaya çıkan bir olay değil, şimdiki anda bulunan bir yapı taşıdır ve bu bulunuşun niteliği, daha ayrıntılı biçimde betimlenmelidir.